

A Kriza János Néprajzi Társaság

Az 1989-es decemberi fordulat olyan változásokat indított el a romániai társadalmi-politikai életben, amelyek kezdetben ígéretesebb, később higgadtabb távlatokat nyitottak a romániai magyarság életében.

A hatalomváltás szinte természetesen magával hozta a nemzetiiségi intézmények megalakítását, újjászerveződését. Ennek a folyamatnak a során 1990 januárjában felvetődött annak a gondolata, hogy a fiatalabb néprajzkutatók hozzanak létre egy érdekvédelmi szervezetet, egyfajta kutatócsoportot. Később világossá vált, hogy erre nem adottak az anyagi feltételek, másodsorban egy szélesebb szervezetre volna szükség, mely átfogná a Romániában élő és dolgozó néprajzkutatókat.

Az előzmények ismeretéhez el kell mondanunk, hogy a második világháború utáni években Romániában megszűnt a szervezett néprajzos képzés. Szakembereink közül egyesek akadémiai kutatócsoportban dolgoztak Kolozsváron és Marosvásárhelyen (pl. Faragó József, Nagy Olga, Almási István, Olosz Katalin), mások múzeumok néprajzi részlegeiben munkálkodtak (pl. Kós Károly, Gazda Klára). Nagyon sokan tanárként, pedagógusként szabadidőben gyakorolhatták hivatásukat: pl. Szenik Ilona, Jagamas János, Szentimrei Judit, Péntek János, egy ideig Kallós Zoltán stb. Ez a generáció az 1968 utáni években nagyon gazdag publikációs munkát fejtett ki. Elsősorban a Kriterion Könyvkiadó gondozásában a romániai magyar néprajzi tájegységek népművészetéről Kós Károly, Nagy Jenő és Szentimrei Judit adott ki reprezentatív kiadványsorozatot. Faragó József, Kallós Zoltán, Nagy Olga, Vő Gabriella pedig a népköltészet terén végeztek hasonló munkát. Az 1970-es évek kedveztek a népzenei kutatómunkának is, így jelenhettek meg Jagamas János, Almási István és Szenik Ilona művei. Mellettük nagyon sok gyűjtő jelentethette meg kéziratait: pl. Albert Ernő, Ráduly János, Fábian Imre, Bura László, Seres András, Gazda Klára stb. Az amatőr gyűjtőket, kutatókat a *Népismereti Dolgozatok* öt kötete serkentette további munkára.

Kutatóink nagy része magyar nyelv és irodalom szakot végzett, akik egyetemi tanulmányaik idején népköltészetet és etnológiát hallgattak. Az egyetem elvégzésekor szakdolgozatot írhattak néprajzi témából, majd később a különböző tanári fokozati vizsgákra szintén készíthettek néprajzi jellegű dolgozatokat. Irányításukban elsősorban Péntek Jánosnak volt döntő szerepe. Gyűjtőink saját elhatározásukból, egyszerűzetükből fordultak a kutató munkához. Szakismereteiket elsősorban autodidakta módon szerezték. El kell mondanunk még azt is, hogy a különböző kiadványok szerkesztésében nagy szerepet játszottak Faragó József, Kós Károly, Szabó Zsolt, András János, akik tanácsaikkal, véleményeikkel hozzájárultak gyűjtőink szakfilológiai képzéséhez.

1978–1983 között a *Korunk* folyóirat pártfogásával fiatal, néprajzkutatás felé „kacsingató” egyetemistáknak rendszeres néprajzi, szociológiai előadásokat tartott pl. Imreh István, Egyed Ákos, Faragó József, Kallós Zoltán, Almási István, Szenik Ilona, Gáll Ernő, Ion Aluș, Péntek János és különösen Nagy Olga. Akik részt vettek ebben a körben, azok kezdtek 1990 januárjában mozgolódni és szerveződni. Hamarosan sor került Kolozsváron az alakuló gyűlésre. Ezen elhatározták, hogy megalakítják a Kriza János Néprajzi Társaságot, mely a romániai magyar néprajzkutatók érdekvédelmi szervezete lesz. A társaság programját kedvezően láttamozta a művelődési miniszter, és ezután június 15-én Kolozsváron az Ügyesség jogi személyként hivatalosan is bejegyezte.

A társaság alapszabályzata hasonló a Magyar Néprajzi Társaság és a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság alapdokumentumaihoz. Konkrét célja, hogy legális keretben teremtsen a romániai magyar néprajzkutatók együttműködésére. Olyan új szervezeti és működési formákat keres, melyek a megváltozott időkben, a megváltozott lehetőségek között elősegíthetik a hazai néprajzi kutatómunkát.

Terveink között szerepel Kolozsváron egy néprajzi adattár, dokumentációs központ (könyvtárral, archívummal) létrehozása. Másodsorban egy perodika, évkönyv kiadása, valamint gyűjtési útmutatók sokszorosítása, harmadsorban rendszeres tudományos ülésszakok, tanácskozások, szemináriumok összehívása. A fiatalok számára gyűjtőtáborokat szerveztünk pl. július 26-tól Erdővidéken, Kisbaconban és augusztus 15-től Gyimesközéplokon. Társaságunk tiszteletbeli elnöke Almási István, elnöke Pozsony Ferenc, titkára Salaf Zakarias Erzsébet.

Örömmel üdvözljük, hogy a kolozsvári tudományegyetem magyar tanszékén belül próbálják megoldani a néprajzos képzést is. A magyar nyelv és irodalom főszak mellé 1990-től kezdődően a néprajz mellékszakot is lehet választani. Ez enyhítene a szakemberképzésen, habár csak egy önálló tanszék és néprajz főszak oldaná meg igazán a szakemberek hiányát.

Hangsúlyozzuk, hogy a társaság nem egy nemzedék csoportosulása, hanem átfogó érdekvédelmi szervezete kíván lenni a romániai magyar néprajzkutatásnak. A fiatalok számítanak a tapasztaltabbak tudására, az idősebbek pedig a fiatalok munkabírására és lendületére. Tudjuk azt is, hogy nem szigetelődhetünk el a környező országoktól, s itt elsősorban a Magyarországon dolgozó kutatóktól. Közös céljaink vannak, habár mások a szakmai, társadalmi és politikai feltételek. Úgy érezzük, hogy most már alkalom nyílik arra is, hogy tanuljunk egymástól, elsősorban a tudományág szakmai tekintélyeitől, másodsorban a szakmai információáramlást és kommunikációt kell előremozdítanunk közös ülésszakok, kiadványcserék, gyűjtések keretében.

Pozsony Ferenc

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Honismereti Alap

A fenti cím talán többet ígér a maga „hivatalosságával”, mint amire ez a rövid írás vállalkozhat. A Honismeret szerkesztői arra kértek, hogy adjak rövid tájékoztatást a mozgalom anyagi támogatásának egy nálunk bevált formájáról. Mivel az elmúlt évek e vonatkozásban is számos változást hoztak, a történetek talán már markánsabban rajzolják meg az eredeti célkitűzés lehetőségeit, s alkalmat adnak néhány tanulság megvonására is. Az itt bemutatott támogatási forma elsősorban úgy kíván ötletet adni, hogy egyszerűen annak továbbvitelére, valódi megvalósítására bízzat – a mostani helyzet figyelembevételével. A hozzá fűzött néhány megjegyzés pedig teljesen szubjektív, bizonyára sokan nem osztják azt a honismereti mozgalom anyagi lehetőségeinek és igényeinek megítélésében.

A Megyei Honismereti Munkabizottság kérésére 1986-ban jött létre a *Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Honismereti Alap*. Ennek anyagi bázisát a Megyei Tanács évenkénti 100 ezer forintos támogatása jelentette. Mint az elnevezés is jelzi, az eredeti elképzelések szerint még számos szerv, szervezet, intézmény támogatására számítottunk, ám – leszámítva Miskolc Város Tanácsának két esztendőben adott 20–20 ezer forintnyi támogatását – nem tudtuk bővíteni ezt a kört. Nem feledhetjük persze, hogy akkor még nem volt törvény az egyesületekről, nem volt új adótörvény sem, ami azért hagyott egy keskeny mezsgyét az adóalpból leírható adományok számára, s összességében sem voltak előképei a támogatás ezen formájának. Mégis, a megyei honismereti mozgalomban tevékenykedők talán többet tehattünk volna a mecénások megkereséséért.

Talán némi mentségül szolgál, hogy a Honismereti Alap nem volt, s ma sem központi anyagi bázisa és feltétele a megyében működő honismereti körök és egyének tevékenységének. Emellett mindenki a korábbi kapcsolatai révén igyekezett szervezni a munkájához, terveihez szükséges anyagiakat. A Honismereti Alap elsősorban kisebb „rések” betömését szolgálta, s számos ügyet segített meg a maga 5–15 ezer forintos támogatásával. Nevével ellentétben tehát inkább „rásegítést” jelentett a megyei honismereti mozgalom számára.

A megyei tanács évenként utalta át a támogatását, amelyet a miskolci Herman Ottó Múzeum Baráti Körének számláján kezelünk. Felhasználásáról öt fős kuratórium rendelkezett, ám az ügyintézés már a második évtől egyszerűsödött: az igények beérkezésének sorrendjében küldtük a támogatást, s csupán néhány volt, amelyek jogosultsága külön

elbírálást igényelt. (Jellemző a meglehetősen bonyolult adminisztratív lehetőségekre, hogy a megyei tanács minden évben e sorok írójával kötött „megállapodást” az összegről, s év végén ugyancsak személyes beszámolót kért annak felhasználásáról.)

A rendszeresen támogatottak közé tartoztak a honismereti táborkok, a gyűjtőpályázatok, a különféle konferenciák, tanácskozások, a Honismereti Akadémiák részvételi költségei. Az eltelt öt esztendő alatt a Honismereti Alapból 15 kiadvány megjelentetéséhez járultak hozzá – igen szerényen, de mint példák jelzik, nem eredménytelenül. A meglehetősen bonyolult gazdálkodási rendelkezések azonban megakadályozták, hogy pl. az egyes szakkörök gyakorlati működéséhez segítséget nyújtsunk: a HNF helyi bizottságai és a helyi tanácsok nem „fogadhatták” úgy a köröknek szánt támogatást, hogy annak felhasználása kellő módon adminisztrálható legyen!

A Honismereti Alap ötéves működése egyértelműen megmutatta, hogy a honismereti mozgalom nem igazán pénzigényes, pontosabban itt a kevés pénznek is igen nagy ereje, hathatós szerepe van. (Ezzel nem kívánom persze lebecsülni – különösen az új feltételek között – mozgalmunk anyagi gondjait, útkeresését: úgy vélem azonban, hogy nem a pénzügyi kérdés mozgalmunk alapproblémája.) Természetesen a honismeret „munkásainak” és közösségeinek köszönhető az, hogy az igen szűkös „központi” támogatás is kimozdíthatott ügyeket a holtponjtjukról, és lényegesen nagyobb hatást érhetett el valódi értékétől, jelentőségétől. Úgy vélem, hogy aligha lehet túlhangsúlyozni annak a szerepnek a fontosságát, amit a Honismereti Alap megyénk mozgalmában játszott.

Amiért éppen most érdemes erről szólni, az talán az ügy aktualitása: megítélésem szerint most lehet és kell valóban működővé tenni és kitölteni ezt a formát. Bár mindannyiunkban sok bizonytalanság van, az talán nem lehet vitás, hogy a honismereti mozgalomnak (is) több forrásból kell majd táplálkoznia anyagilag az elkövetkezőkben. A remélhető és elvárható központi, valamint önkormányzati támogatásokat talán ilyen közös „kalapokban” lehet egyesíteni a magánszemélyek, intézmények, gazdálkodók támogatásával. Az egyesületek gazdálkodásáról szóló jogszabályok, az adótörvény, a – remélhetőleg szaporodó – pályázatok, s az anyagi feltételek számos más formája talán ilyen keretek között működtethető hatékonyan – persze különböző szinteken.

Nem gondolom természetesen, hogy ez az egyetlen szóba jöhető megoldás, talán nem is a legjobb. Tapasztalataink alapján azonban szívesen ajánljuk más Honismereti Egyesületeknek is a megvalósítását.

Viga Gyula

Ilus néni, a kéménci énekes

Kéméncden mindenki csak Ilus néninek nevezi, de így ismerik őt a környéken is. Megtörtént, hogy még a helybeliek sem tudták útbaigazítani a valódi nevén, Tóth Ilona felől érdeklődő idegent. Bejárta a vidék magyarlakta településeinek nagy részét, de szlovák

közönség előtt is gyakran énekelt. Több ízben vendégszerepelt Magyarországon is, ahol szintén kéméndi népdalénekesként emlegetik. Mert Ilus néni és az éneklés – immár több évtizede – azonos fogalomná vált.

Egy borongós őszi napon, nem sokkal 82. születésnapja előtt beszélgettünk kéméndi otthonában, ahol jó egészségben és megbecsülésben él immár nyugdíjban levő fiával és menyével együtt.

Velicsányi Ilona 1908. október 28-án született az érsekújvári járásban lévő Bélán. Szülei árvák voltak és Esztergomban szolgáltak. Házasságukból több gyermek született, akik közül csupán hatan nőttek fel, s ma már csak Ilus néni él közülük.

Szüleivel 17 éves korában Kéméndre kerültek. Leánykori élete nem sokban különbözött a többiekétől: napszámba járt, markot szedett, lovat vezetett, kapált. Jól ismerte a paraszti munkát, akárcsak férje, aki a földművelésen kívül kertészkedéssel és méhészkedéssel is foglalkozott.

Elbeszélése és az őt ismerő emberek szerint egész életében víg kedélyű volt, munka közben állandóan dúdolgatott, énekelgetett. A legtöbb dalt, amit ma is ismer, bátyjától tanulta, aki szintén nagyon szeretett énekelni, sőt hegedűvel és harmonikával kísérte az éneklő és táncoló fiatalokat, ha esténként és vasárnap délutánonként összeverődtek. Visszaemlékezése szerint az akkori fiatalok mindig vidámak voltak, még a templomból jövet is énekeltek. Gyakran játszottak színdarabokat, melyek közül máig is a legemlékezetesebb számára a Piros bugyelláris és A falu rossza címűek. Kéménd nagyon kultúrákedvelő község abban az időben. „A hitet sem tiltottak, jól éreztük magunkat. A csehek alatt is megvót mindenünk, magyarul vótak a helységek, meg az üzletek nevei is fölírva, nem úgy mint mama...” – kesereg Ilus néni.

Az idő múlásával nemcsak énekeket és színdarabokat játszott, de szívesen tanította azokat a falusiaknak is. Minden dalt szívesen énekelt, néha még éjszaka is. Ahogyan mondja: „A szíp dal az embert fölemeli.” A fiatal korában összegyűjtött és megtanult, majd több füzetbe gondosan lejegyzett dalokat, énekeket ma is ott találjuk az asztalán. Sok közülük humoros, tréfás tárgyú, de a legbüszkébb azokra az Alsó-Garam menti dalokra, melyek nagy részét máshol még nem hallotta énekelni.

Az 1960-as évek közepétől vesz részt a legkitűnőbb magyar nyelvű népdalversenyeken – nagy sikerrel. Első fellépései helyi jellegűek voltak, majd a nagy sikerek színhelyei következtek több ízben Gombaszögön és Zselízen, az országos népzenei fesztiválokon, a legkülönbözőbb járási, területi és országos méretű versenyeken sok-sok értékes helyezéssel, díjjal, oklevéllel. Vass Lajos, Czine Mihály és Budai Ilona buzdító szavait ma is dicsekedve emlegeti. Az utóbbi időkben a Tavaszi szél vizet áraszt népzenei és népdalverseny szintje „nélkülülözhetetlen” résztvevője volt. Több alkalommal Magyarországon is fellépett, szintén nagy sikerrel, hogy a sok vendégszereplést, Csemadok-évvárót ne is említsük.

Arra a kérdésre, mi a titka annak, hogy valaki ennyi sok szép éneket, dalt megtanuljon, elmondta, hogy a gyermeket már óvodás korától kezdve kell az ének, a dal szeretetére nevelni.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy a szobájában sorakozó imádságos könyvek szövegét is kívülről tudja, a 950 énekből álló Orgona hangok vagy az Arany korona imádságos és énekeskönyvet is beleértve. A szerinte népelemeknek nevezett régi karácsonyi, húsvéti, halotti stb. énekeket ma is felhasználja a templomban, ahol mint előénekes naponta megjelenik.

Tóth Ilus néni néhány éve a Csemadok kiváló népművésze kitüntetés viselője. Jó egészséget és sok boldogságot kívánunk számára, hogy unokáit és dédunokáit továbbra is szórakoztassa a Garam mente szép dalaival.

Jankus Gyula

A kíméudi a kíméudi to-ny te-se je'-te Rá szállott egy koldó feke-té-be
Szépen alatt fűde a nyosa tolla most ucspl a most ucspla leg utó legény sorsa

Rigó madár, ne szállj fel a fára Bésul ne lény elhagya a pánya
Egymet is elhagyt a bábám míg se sírol mint a rigó madár

Rigó madár ne szállj fel a fára
Inkább szállj a babám ablakára
Dalold el a szomorú nótámat,
Mert megöli szívemet a bánat.

El me-éi é a te hozzatol osti se De simetes a házatol elije
Féltjes on zám ből médi a simetel ím te béted hótól össze ké-zel mit

Homályos a kisangyalom ablaka,
Barna legény most kacsintott be rajta.
Jaj, Istenem, a szívemnek de nehéz,
Erre jár a kisangyalom, be se néz.

A dalokat lejegyezte Budai Ilona.